

УДК: 37.015.3+378.14

Тодорова І. С.

МОНІТОРИНГ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

У статті розглядається проблема оцінки ефективності навчальної діяльності студентів з точки зору особистісно-діяльнісного підходу та системного аналізу структури діяльності. Запропонована методика моніторингу, яка надає можливість усім суб'єктам отримати інформацію про стан мотиваційної, операційної, інформаційної та регуляторної складових навчальної діяльності студентів. Наводяться дані про результати впровадження моніторингу у практику роботи ВЗО.

The monitoring of the students study activity. The article reviews the estimation problem of the students study activity efficiency from the point of view of personal activity system analysis. The proposed methodic of the monitoring enables all the subjects of study to get information about the condition of motivation, operational, informational and regulatory constituents of students study activity. There is also given information about the results of the monitoring inculcation in practice of the higher educational establishment.

Ключові слова: моніторинг ефективності навчальної діяльності студентів; особистісно-діяльнісний підхід; ефективний зворотній зв'язок від студента до викладача; мотиваційна, операційна, інформаційна, регуляторна підструктури діяльності.

Актуальність проблеми. Як зазначено у „Національній доктрині розвитку освіти в Україні”, моніторинг є необхідною складовою системи управління якістю освіти, засобом здійснення державного та громадського контролю [4]. Особливу актуальність проблема моніторингу навчального процесу набуває в умовах приєднання України до Болонського процесу, у зв'язку з необхідністю доведення якості освіти до загально визначених стандартів, зростанням конкуренції поміж вищих закладів освіти. Успіх реформування системи освіти залежить від того, чи будуть знайдені нові підходи, завдяки яким досягнення сучасної психолого-педагогічної теорії зможе на практиці втілитися в конкретні педагогічні дії.

Складність задач по управлінню якістю професійної підготовки викликана тим, що вона залежить від цілого комплексу об'єктивних і суб'єктивних, внутрішніх і зовнішніх чинників. Одні з них (матеріально-технічне забезпечення, навчально-методичні комплекси і т.п.) можна оцінити досить точно і швидко. Інші, від стану яких багато в чому й залежить кінцевий результат, надійно і достовірно оцінити надзвичайно складно. Ще складніше управляти цими чинниками. Йдеться, в першу чергу, про такі суб'єктивні чинники, як педагогічна майстерність викладача, його творче натхнення, мотиваційна, волева, інтелектуальна готовність студентів до навчання, психологічний клімат академічної групи тощо.

Таким чином, предметом моніторингу можуть бути обрані різні сторони освітнього процесу – кількісні та якісні, суб'єктивні та об'єктивні [8]. Зазвичай використовують саме об'єктивні та кількісні показники – частота відвідування та пропуски аудиторних занять, години витрачені на консультацію, самостійну роботу, поточна та підсумкова успішність тощо. Однак ці показники не можуть повною мірою відобразити сутність навчального процесу. Надійно з'ясувати наскільки він є ефективно організований, неформально визначити рейтинг викладача, оперативно допомогти студентові налагодити своє навчання неможливо лише за такими характеристиками. За зовнішньо однаковими балами, годинами, відвідуваннями або пропусками занять можуть стояти якісно протилежні рівні пізнавальної активності студентів та різна педагогічна майстерність викладачів. Тому існує необхідність запровадження такого моніторингу, який би дозволив усім суб'єктам побачити внутрішні складові навчання та зрозуміти, що за зовнішніми діями та рухами „прихована велетенська й досить складна система процесів, пов'язаних із формуванням мотивів, цілей, планів, оперативних образів, прийняттям рішення, аналізом та синтезом поточної інформації й сигналів зворотного зв'язку” [3, с.226]. Саме вона, на думку Б.Ф.Ломова, і є предметом психологічного дослідження діяльності.

Мета та завдання дослідження. Моніторинг навчальної діяльності студентів був запроваджений у Полтавському кооперативному університеті споживчої кооперації України (ПУСКУ) для того, щоб: 1) отримувати аналітичні дані про ефекти-

вність організації навчальної діяльності студентів; 2) забезпечувати багатогранний та ефективний зворотний зв'язок від студентів до викладачів; 3) визначати задоволеність студентів якістю організації навчального процесу; 4) концентрувати увагу викладачів та студентів на ключових показниках якості навчального процесу; 5) прищеплювати студентам навички саморефлексії, навчати їх прийомам змістовної самооцінки своєї діяльності, формувати у них активну позицію суб'єкта професійної підготовки; 6) на основі вивчення психоемоційного стану студентів, урахування їх запитів, сподівань, оцінок, думок втілювати принципи гуманізації і демократизації у практику освітнього процесу.

Методологічну та теоретичну основу моніторингу складають основні положення особистісно орієнтованої педагогіки відносно цілей, сутності, принципів і технології освітнього процесу у вищій школі, уявлення про психологічну структуру діяльності та про чинники ефективного навчання студентів. Концептуальними засадами моніторингу стали:

- системно-структурна модель діяльності;
- особистісно-діяльнісний підхід, при якому навчання розуміють як управління педагогом навчальною діяльністю студентів;
- усвідомлення, що в продуктивному освітньому процесі студент самоорганізує власну діяльність, є повноправним суб'єктом педагогічної взаємодії;
- підхід до навчання як до спільної діяльності, на результат якої впливають взаємовідносини з викладачами та студентською групою;
- закономірності управління пізнавальними психічними процесами;
- дані експериментів про те, що чітке розуміння студентами цілей свого навчання не меншою мірою впливає на його ефективність, ніж здібності [1, с.157];
- розуміння того, що з'ясування студентами зв'язку навчального курсу, окремого заняття або завдання з цілями підготовки до майбутньої професійної діяльності суттєво підвищують їхню пізнавальну активність, надають навчальній діяльності особистісного змісту;
- бачення сучасного стилю керування вищим закладом освіти таким, що оріє-

ентується, в першу чергу, на допомогу студентам та викладачам у змістовному самоаналізі, на стимулюванні підлеглих до самоконтролю та самовдосконалення, а не на залякуванні та наказах.

Системний підхід до діяльності дозволяє розглядати її як систему „головними компонентами якої є потребнісно-мотиваційний, операціональний, інформаційний, регуляторний” [6, с.385]. З таких компонентів складається будь-яка діяльність, у тому числі й навчальна, але при цьому кожний її компонент має свою специфіку, обумовлену особливістю саме студентського навчання.

У *потребнісно–мотиваційній* (надалі – мотиваційній) підсистемі навчальної діяльності знаходить своє відображення спрямованість студента, його зацікавленість процесом пізнання та рівень активності. У численних емпіричних дослідженнях виявлений достовірний зв'язок мотивації з успішністю навчання. Так, найбільш позитивний вплив на діяльність студента здійснює орієнтація на процес і результат (мотивація досягнення), менш продуктивною є орієнтація на оцінку викладача й уникнення неприємностей (мотивація уникнення) [2, с.227]. В ефективно організованій навчальній діяльності студенти проявляють активність, зацікавленість, захопленість, добровільність, ініціативність, старанність. Та навпаки, у неефективно організованій діяльності переважають пасивність, відсутність зацікавленості, учіння відбувається під тиском, з обов'язку.

Операційна підсистема відображає: а) сформованість орієнтаційної основи навчальних дій – розуміння студентами, що та яким чином треба робити на лекціях, семінарах, під час самостійної роботи, уміння оцінити свої навчальні дії, знання та набуті навички; б) сформованість навичок та умінь, легкість, швидкість, якість виконання навчальних дій та операцій; в) типи дій, що виконують студенти під час навчання - творчі, репродуктивні і т. ін.

У *інформаційній* підсистемі відображені кількісні та якісні характеристики інформаційного забезпечення процесу навчання: а) професійна та практична спрямованість, систематизованість, зрозумілість для студентів навчальної інформації; б) обсяг інформації, що залишається у довготривалій пам'яті студентів; в) технічні

характеристики інформаційного обміну – гучність та чіткість мовлення викладача, здатність виразно побачити наочну інформацію з екрана або дошки, рівень фонового шуму в аудиторії тощо.

Регуляторна підсистема характеризує: а) функціональний стан студента – втомленість, напруженість, настрій, задоволеність процесом діяльності; б) наявність та характер зовнішнього контролю з боку викладача, кафедри або деканату, розвиненість самоконтролю, саморегуляції діяльності, налагодженість та ефективність зворотного зв'язку між викладачами та студентами; в) активуючий, нейтральний або гальмуючий вплив ділових та емоційних відносин, що складаються між студентом та його однокурсниками, викладачами.

Методика та результати емпіричного дослідження. Головні показники цих чотирьох підсистем було покладено в основу розробленої нами оцінки методики моніторингу ефективності навчальної діяльності, в якій кожна підсистема діяльності подана п'ятьма парами протилежних тверджень [7, с.279]. Слід зазначити, що ця методика моніторингу може застосуватися не тільки для узагальненої оцінки процесу навчання у вузі в цілому, а й до аналізу окремого заняття або навчального курсу, який може проводитися з ініціативи самого викладача, студента, або адміністрації. Це дозволяє більш точно оцінити педагогічну майстерність викладача, а головне – надає інформацію про стан та самопочуття студентів на його заняттях, їхню мотиваційну та операційну готовність до навчання. Важливо й те, що студент оцінює себе, а не викладача, тому ці відомості безсумнівно відносяться до категорії ефективного безоціночного зворотного зв'язку у напрямку від студента до викладача [5, с.142]. Така непряма інформація не актуалізує захисні механізми особистості, більш адекватно сприймається викладачем та стимулює його до підвищення професійної майстерності, до пошуку шляхів більш ефективного управління навчальною діяльністю студентів.

У квітні-травні 2002 р. нами було опитано (анонімне анкетування) 457 студентів I–IV курсів ПУСКУ, що дозволило кількісно оцінити ефективність організації навчальної діяльності в університеті, зробити порівняльний аналіз навчання студен-

тів різних курсів, факультетів, спеціальностей, груп, надати відповідні психолого-педагогічні рекомендації.

За результатами цього дослідження загальна середня оцінка ефективності навчальної діяльності в цілому по університету складала «+4,28» бали на умовній шкалі від «-15» до «+15» балів, що відповідає рівню позначеному як високий (таблиця № 1).

Таблиця №1. Ефективність навчальної діяльності студентів

<i>Назва підсистеми навчальної діяльності</i>	<i>Середній бал</i>
I. Мотиваційна	+ 4,5
II. Операційна	+ 6,4
III. Інформаційна	+ 3,2
IV. Регуляторна	+ 3,0
Загальний середній бал	+ 4,28

Розподіл студентів за рівнем ефективності навчальної діяльності, представлений у таблиці №2, показує, що із загальної кількості опитаних 2,18 % вважають ефективність своєї навчальної діяльності дуже низькою; 9,19 % – низькою; 29,76 % – середньою; 42,45 % – високою; 16,42% – дуже високою.

Таблиця №2. Розподіл студентів за рівнем ефективності навчальної діяльності (вибірка з 457 осіб)

<i>Рівень ефективності навчальної діяльності студентів (Еф)</i>									
<i>Дуже низька</i>		<i>Низька</i>		<i>Середня</i>		<i>Висока</i>		<i>Дуже висока</i>	
$-15 < Eф \leq -9$		$-9 < Eф \leq -3$		$-3 < Eф \leq +3$		$+3 < Eф \leq +9$		$+9 < Eф \leq +15$	
Осіб	%	Осіб	%	Осіб	%	Осіб	%	Осіб	%
10	2,05	42	9,25	136	29,75	194	42,45	75	16,5

Коливання середніх балів між факультетами було незначним. Разом з тим були зафіксовані академічні групи та спеціальності, окремі показники яких були або істотно вищими, або нижчими у порівнянні із середніми оцінками по університету.

Стосовно цих останніх підгруп досліджуваних були надані відповідні рекомендації деканатам, викладачам, кураторам студентських груп щодо заходів спрямованих на більш уважне вивчення та розв'язання проблем, з якими студенти стикаються під час навчання.

Важливим психологічним показником якості педагогічного процесу служить також динаміка ефективності навчальної діяльності, зміни ставлення студентів до навчання, що відбуваються з моменту вступу до ВЗО. Для з'ясування різниці в оцінці ефективності свого навчання студентами молодших та старших курсів доцільною стала більш конкретна інформація, що була отримана через аналіз відповідей на кожне окреме запитання анкети. Для цього усі відповіді були розподілені по трьох модальностях без урахування балів – позитивна оцінка (+1,+2,+3); негативна оцінка (-1, -2, -3); невизначена оцінка (0 балів).

Було виявлено, що старшокурсники налаштовані більш критично та оцінюють рівень ефективності свого навчання нижче від першокурсників. Так, якщо 88% першокурсників вважають навчання цікавою справою, якою вони захоплюються, то серед студентів ІУ-го курсу так думають тільки 67% опитаних; ціль та алгоритм самостійної роботи є зрозумілими для 84% студентів І-го курсу й тільки для 64% студентів ІУ-го курсу тощо (таблиця №3).

Таблиця №3

Порівняння позитивних оцінок навчання наданих студентами різних курсів

Підструктура	Зміст позитивного висловлювання	I курс (у %)164 особи	IV курс (у %)149 осіб
-1-	-2-	-3-	-4-
I. Мотиваційна	1. Учатися цікаво, захоплююся процесом навчання *	88	67
	2. Вчу предмети за власним бажанням, добровільно *	75	66
	3. Вчусь старанно, наполегливо систематично *	74	62
	4. Зв'язок предметів які вивчаються з майбутньою професією мені зрозумілий *	75	59
	5. На заняттях я активний, не відволікаюсь і не займаюсь сторонніми справами	62	61

II. Операційна	6. Ціль, обсяг і алгоритм виконання самостійної роботи мені зрозумілі *	84	64
	7. Мої оцінки власної роботи і оцінки викладачів збігаються	77	69
	8. Я встигаю конспектувати матеріал, що подає викладач *	91	83
	9. Навчання дається мені легко, я вмю навчатися	82	83
	10. На заняттях напружено працюють, перш за все, мої мислення, уява. Для того щоб або виконати творчі вправи, завдання, здобути знання *	60	52
III. Інформаційна	11. Навчальний матеріал мені зрозумілий, у ньому достатньо прикладів, основні думки визначені *	78	56
	12. На лекціях добре чути, що говорить викладач, чітко видно записи на дошці, в аудиторії – продуктивна тиша *	65	54
	13. Навчальна інформація використовується для виконання практичних вправ, аналізу конкретних ситуацій, наближених до професії *	68	59
	14. Здобута навчальна інформація запам'ятовується на довгий час *	70	55
	15. На заняттях та для самостійної роботи подається рівно стільки інформації, скільки я можу якісно опрацювати	56	46
IV. Регуляторна	16. На "парах" я не зможу, почуваю себе бадьорим після аудиторних занять	43	42
	17. Мені не потрібен постійний контроль з боку викладача для того, щоб добре вчитися *	64	66
	18. На заняттях у мене переважає гарний настрій, почуваю себе впевнено *	70	69
	19. Відчуваю підтримку, повагу та розуміння з боку викладача *	59	66
	20. Моя студентська група позитивно впливає на мою професійну підготовку, стимулює бажання вчитися	61	52

Примітка. У таблиці за допомогою (*) позначено ті питання, по яких різниця між відповідями студентів I-го та IV-го курсів достовірна за критерієм χ^2 .

Погіршення ставлення до навчання в деяких студентів старших курсів, на наш погляд, пов'язано передусім з виявленим у іншому нашому дослідженні домінуванням прагматичних, меркантильних мотивів, якими керувалися абітурієнти обираючи, куди піти вчитися. До того ж, професійний вибір нерідко робиться під тиском батьків або обставин, "за компанію" та випадково.

Як бачимо, якщо в мотивах навчання домінують прагнення отримати високооплачувану спеціальність, престижний диплом, а не добру освіту, то сили цих моти-

вів не достатньо, щоб довгий час спонукати студента систематично, творчо й з цікавістю вчитися. Мотиви саморозвитку, пізнання, безпосередній інтерес до навчання в багатьох студентів виражені дуже слабо, а, отже, і сама можливість навчатися такими студентами не сприймається як цінність.

Негативно впливає на процес навчання, особливо на його систематичність, звичка до постійного зовнішнього контролю, із якою абітурієнти приходять із школи, установка на отримання готової інформації і її механічне заучування, а також орієнтація на вузькофахову, а не загальну фундаментальну підготовку. Ці установки виразно виявляються в деяких пропозиціях по покращенню учбово-виховної роботи у вузі, які надають студенти вузу під час опитування студентської думки.

Висновки та рекомендації. У частини студентів мотиваційна та інструментальна готовність до позиції суб'єкта навчання не сформована або знаходиться на недостатньо високому рівні, до того ж, автоматично, без спеціальних заходів, із переходом на старші курси вона не зростає, а навпаки має тенденцію до зниження. Якість професійної підготовки у вузі може погіршуватися якщо, студенти не бачать, яким чином в запропонованих їм завданнях може досягатися їхня власна мета, не відчують ні професійного, ні особистісного сенсу у змісті свого навчання, не готові узяти на себе відповідальність за якість власної освіти, відчують себе об'єктами педагогічного впливу й, як можуть, чинять йому опір.

Треба визнати, що до сьогодні й сама система вищої освіти, не дивлячись на широко декларований суб'єктно-суб'єктний підхід, не дає студентам реальної можливості а ні обирати курси по інтересах, а ні впливати на їх зміст і методи викладання, а ні вирішувати в якого з педагогів вчитися, вони й досі майже повністю відчужені від процесу планування, регулювання і оцінки змісту та технології своєї професійної підготовки. Для того, щоб якість вузівської підготовки фахівця відповідала високим освітнім стандартам, необхідно:

- змінити реальне положення студента у вузі, надати йому статус повноважного суб'єкта освітньої діяльності;

- сформувані в викладачів і студентів мотиваційну і інструментальну готовність до навчання, побудованого на пріоритетних сьогодні педагогічних принципах і інноваційних методах;
 - забезпечити розуміння і прийняття студентами задач професійної підготовки;
 - допомогти студентам виробити потребу піклуватися про якісне оволодіння своєю професією, про розвиток власних творчих здібностей, та особистісне зростання.
- Сподіваємось на те, що реформування, яке у зв'язку з підписанням Болонської угоди із необхідністю найближчим часом відбудеться у вищій школі, допоможе це здійснити на практиці.

Наш досвід впровадження моніторингу у діяльність навчального закладу дозволяє стверджувати що, він необхідним елементом управління студентами власною навчальною діяльністю, дозволяє побачити її внутрішні складові, діагностувати й вчасно виправляти утруднення, що виникають під час навчання. Сучасний підхід до організації навчання передбачає, щоб міг студент самостійно за суттєвими ознаками оцінювати та корегувати свою навчальну діяльність. Викладачу також необхідно отримувати інформацію для аналізу власної стратегії і методики навчання, покращення управління навчальною діяльністю студентів. Якщо така інформація подається у вигляді безоціночного зворотного зв'язку, вона може суттєво підвищити мотивацію викладачів до професійного самовдосконалення, зорієнтувати їх у роботі зі студентами. Керівництво ВЗО, деканів, завідуючих кафедрами моніторинг забезпечує інформацією, що дозволяє точніше планувати організаційно-методичну роботу, напрямки підвищення кваліфікації викладачів, зміст семінарів з педагогічної майстерності, оперативно реагувати на прогалини в організації навчання студентів тощо.

Література

1. Басова Н.В. Педагогика и практическая психология. – Ростов на Дону: Фенікс, 1999. – 394 с.
2. Зимняя И.А. Педагогическая психология. Учебник для вузов. – Изд. 2, доп. – М.: Логос, 2000. – 384 с.

3. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии.- М.: Наука, 1984. – 443 с.
4. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта, № 26, 2002. – С. 2–4.
5. Петровская Л.А. Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг. – М.: Изд.-во МГУ, 1989. – 216 с.
6. Психологія: Підручник / Ю.Л. Трофімов, В.В. Рибалка, П.А. Гончарук та ін. – К.: Либідь, 1999. – 558 с.
7. Тодорова І.С. Методика моніторингу навчальної діяльності студентів / Педагогічна майстерність як сучасна технологія розвитку особистості вчителя: Матеріали. Всеукраїнської наук.-практ.конф. 4 – 6 березня 2002 р. – Полтава, АСМІ, 2002. – С. 276 – 281.
8. Шишов С.Е., Калей В.А. Школа: мониторинг качества образования. –М.: Пед. общество России, 2000. – 320 с.